

В.У.Азарка, А.С.Васілеўская (г.Мінск, БДПУ)
**ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНАСЦЬ У ТВОРАХ УЛАДЗІМІРА
КАРАТКЕВІЧА**

Чытаць і разумець мастацкі твор – вялікая праца. Часам для спасціжэння ідэі тэксту недастаткова глыбокага пранікнучь у сэнс сказаў, прааналізаваць ужыванне слоў і выказаў. Нярэдка, каб зразумець тэкст аднаго пісьменніка, трэба звярнуцца да творчасці іншых аўтараў. У сучаснай тэорыі тэксту гэта з’ява атрымала назву *інтэртэкстуальнасць*.

Дыялог паміж тэкстамі – необходимая ўмова разумення твора, асабліва тых пісьменнікаў, якіх прынята называць інтэлектуаламі. У беларускай літаратуры да іх адносіліся Максім Багдановіч, Максім Танк і, безумоўна, Уладзімір Караткевіч. Многія іх творы для чытача з’яўляюцца своеасаблівымі загадкамі, разгадаць якія можна толькі дзякуючы шырокай эрудыцыі, добраму веданню сусветнай культуры.

Менавіта да такіх твораў адносіцца апавяданне У.Караткевіча, пра якое даследчык творчасці пісьменніка А.Верабей сказаў: “Часам у апавяданні “Ідылія ў духу Вато” аўтар злоўжываў эрудыцыяй, што абцяжарвала сюжэт твора, уплывала на раскрыццё характараў” [1, с. 107]. З гэтым выказваннем можна і пагаджацца і не пагаджацца. Безумоўна, апавяданне – своеасаблівая інтэлектуальная загадка, разгадаць якую не кожны зможа.

Французскі літаратуразнавец Ж.Жэнет у кнізе “Палімпсеты: літаратура ў другой ступені” вылучыў пяць відаў сувязей паміж тэкстамі: інтэртэкстуальнасць, паратэкстуальнасць, метатэкстуальнасць, гіпертэкстуальнасць, архітэкстуальнасць [4, с. 221-224].

Паратэкстуальныя сувязі апавядання выяўляюцца ў адносінах тэксту да сваёй назвы і эпіграфа.

Слова *ідылія* запазычана з грэчаскай мовы і літаральна абазначае ‘карцінка’. У сучаснай беларускай мове ўжываецца ў якасці літаратуразнаўчага тэрміна – жанр паэзіі ў антычнай літаратуры, апісанне ціхіх карцін сельскага жыцця, працы і побыту сялян, паказ іх простых звычаяў [5, с. 59]. Тлумачальныя слоўнікі адзначаюць і пераноснае значэнне назоўніка ‘мірнае, шчаслівае існаванне’. Ключавымі для разумення загалова, здавалася б, павінны былі стаць словы – ідэалізаваны паказ, шчаслівае існаванне.

Аднак месца спадзяванням на гарманічныя ўзаемаадносіны герояў не пакідае алузія на творчасць французскага мастака XVIII ст. Антуана Вато,

заяўленая ў загатоўку і падтрыманая першым эпіграфам – часткова змененымі радкамі з верша Максіма Багдановіча “У старым садзе”: *Прыгожы парк, які любіў Вато*. Замена слова *сад* на *парк*, на нашу думку, не з’яўляецца выпадковай і памылковай. У першыя дзесяцігоддзі ХХ ст. гэтыя словы ўжываліся як сінанімічныя, а пасля Першай сусветнай вайны слова *сад* са значэннем ‘участак зямлі, засаджаны дрэвамі, кустамі, кветкамі’ пачало ўжывацца пераважна ў спалучэнні са словамі *фруктовы, батанічны, зімні*, а за словам *парк* замацавалася значэнне ‘вялікі сад з аляямі, кветнікамі, вадаёмамі, прызначаны для прагулак і адпачынку’.

Антуан Вато, як адзначаюць даследчыкі, быў адным з першых мастакоў, хто пачаў перадаваць разлад паміж марай і рэальнасцю, напоўніў карціны меланхалічным сумам.

У апавяданні апісваецца празрысты кастрычніцкі дзень у Архангельскім. Перад намі тонкі, насычаны колерамі пейзаж, але за гэтай ідылістычнай карцінай безліч пачуццяў: насцярожанасць, чаканне, туга, цеплыня, разважнасць, уважлівасць, пяшчота, сум, журба, адчай, расчараванне, трывога, спакой, страх, спадзяванне...

Яшчэ больш выразна аўтарская канцэпцыя выяўлена ў другім эпіграфі (крыніцу якога нам так і не ўдалося выявіць): *Кіпяць жаданні. І няма жаданняў: як вогнішча пад восеньскім дажджом*. Гэтыя радкі падкрэсліваюць немагчымасць шчаслівых гарманічных узаемаадносін: мары і спадзяванні сутыкаюцца з жорсткай рэальнасцю – здрадай, крыўдай, разлукай, хваробай.

Ён і Яна – галоўныя героі апавядання, і лёс гэтых герояў прадвызначаны, акрэслены. Ідэя наканавання, прадвызначанасці лёсу чалавека падтрымліваецца ў тэксце У.Караткевіча непасрэднымі **інтэртэкстуальнымі** сувязямі – “супрысутнасцю” ў творы іншых тэкстаў. Спосабам рэалізацыі гэтых сувязей у апавяданні з’яўляецца цытата і алюзія.

Героі твора звяртаюць увагу на радкі з верша А.С.Пушкіна “К вельможе”, высечаныя на помніку паэту і прысвечаныя гаспадару Архангельскага М.Б.Юсупаву: *Хлопец сеў на кукішкі перад помнікам і прачытаў глыбока ўрэзаня літары:*

Ты понял жизни цель, счастливый человек.

Для жизни ты живешь.

І раптам засмяўся – так шырока і шчыра, што яна здзівілася.

– *А Юсунаў так і не заўважыў, што яго абсмяялі. Гэтага часта не заўважаюць* [2, с. 250].

Герой апавядання, як і сам У.Караткевіч (прыгадаем верш “Архангельскае”), бачыць у гэтых радках іронію, паколькі не лічыць такое разуменне магчымым. Наколькі ўвогуле можна спасцігнуць сэнс жыцця, наколькі яно падуладнае чалавеку? Адказ на гэтае пытанне дае аlyюзія на антычную міфалогію, разважанні галоўных герояў апавядання перад статуяй Ахіла і Патрокла. Лёс Ахіла – увасабленне прадвызначанасці лёсу чалавека. Герою суджана было прыняць удзел у Траянскай вайне і загінуць у ёй, нягледзячы на імкненне маці Ахіла захаваць і ўратаваць сына.

Аднак і ў вызначаным лёсе заўсёды ёсць магчымасць для выбару, што выразна праўляецца ў апошніх радках апавядання (“Смерць, я не баюся цябе! Я кідаю табе выклік. Я чалавек...” [2, с.260]), і ў найбольш важных, на наш погляд, **метатэкстуальных** сувязях – у спасылках аўтара на свае папярэднія тэксты. Апавяданне нельга зразумець без уліку гэтых сувязей.

На блізасць апавядання “Ідылія ў духу Вато” да першай аповесці пісьменніка “У снягах драмае вясна” даследчыкі ўжо звярталі ўвагу. Так, Д.Марціновіч адзначаў падабенства асобных сюжэтных ліній, матываў гэтых двух твораў [6]. Апавяданне можна разглядаць як своеасаблівы фінал аповесці, лагічны працяг і канчатковае вырашэнне лёсу галоўных герояў. Абодва творы можна лічыць у пэўнай ступені аўтабіяграфічнымі, пра што сведчаць і самацытаты: *На новым палатне быў лес, светла-зялёная, пранізанаая сонцам папараць. І ў ёй, бы ў зялёных аблоках, быццам зусім не дакранаючыся да зямлі, сутыкнуліся два магутныя кані, счачіліся ў апошняй стычыцы два коннікі.*

...Гэта Ян Прыгожы дабіваў Балотнага Уладара [2, с. 259].

Параўнаем гэта апісанне карціны, якую стварыў галоўны герой апавядання “Ідылія ў духу Вато”, з разважаннямі Уладзіслава Берасневіча – галоўнага героя аповесці “У снягах драмае вясна”: *...І яшчэ намаляваў бы паляну, а на ёй папараць. І ўсю гэту папараць сонца святлом заліло, стаіць яна светла-зялёная. А ў папараці на конях б'юцца Ян Прыгожы і Балотны Уладар. За спіною ва Уладара – дрыгва, за спіною Яна - родныя лясы. І Ян – гэта народ. А папараць сонечная ўся вышэй аднаго ўзроўню, і здаецца, што коні плаваюць у паветры. Эх, што казаць!* [3, с. 26].

Наколькі галоўны герой апавядання блізка самому пісьменніку сведчыць апісанне і іншых створаных і яшчэ не створаных карцін. Так,

сюжэт верша “Патоп”, які датуецца 1956 годам, пераклікаецца з карцінай, у якой герой “Ідыліі ў духу Вато” апісвае змаганне са смерцю, услаўляе веліч чалавека: *Потым была бязмежная роўнядзь вады, сусветны патоп, а над ёю юнак, што ўздымаў на руках непрытомную дзяўчыну. Вада ўсё прыбывала, і на твары юнака можна было чытаць:*

"Любая, дыхай, пакуль мае вусны не зніклі пад вадой". І яшчэ нібы чыталася: "Я не баюся цябе, бог! Таму што я чалавек. Нават перад смерцю" [2, с. 258].

Сюжэт трагедыі “Маці ўрагану”, завершанай у 1982 годзе, угадваецца ў наступнай задуме: – ... *Зараз вось партрэт маці скончу, а потым ёсць у мяне задума. Гістарычная. Іван Вецер, здраджаны сябрам. [...]. – Так. Разумееш, здорава павінна атрымацца. Пястрыцкі ў парчы і гэты, пасінены на снягу. Ядловец такі, разумееш, дымчата-злённы, неба цяжкае [2, с. 246].*

Такім чынам, улік інтэртэкстуальных сувязей пры аналізе мастацкага твора дазваляе глыбей спасцігнуць канцэптуальную інфармацыю, закладзеную ў тэксце. Не трэба забываць, што засваенне гэтай інфармацыі – гэта не толькі разумовая праца, але і творчасць, якая ў той ці іншай ступені паўтарае творчасць аўтара.

Літаратура

1. Варабей, А.Л. Уладзімір Караткевіч: жыццё і творчасць / А.Л.Варабей.– выд. 2.– Мінск: Беларуская навука, 2005.– 271 с.
2. Караткевіч У. Збор твораў: У 8 т. / У.Караткевіч.–Т.2. Аповесці, апавяданні, казкі – Мінск: Мастацкая літаратура, 1988. – 511 с.
3. Караткевіч, У. У снягах драмае вясна / У.Караткевіч. – Мінск: Юнацтва, 1989.– 172 с.
4. Культура русскай рэчы: энцыклапедычны слоўнік-справочнік / под ред. Л.Ю.Иванова, А.П., Е.Н.Ширяева и др. – М.: Флинта: Наука, 2003.– 840 с.
5. Лазарук, М.А. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў / М.А.Лазарук, А.Я.Ленсу. – Мінск: Народная асвета, 1996.– 176 с.
6. Марціновіч, Д. Паляванне на Алёнку / Д.Марціновіч // Маладосць. – 2004. – № 9. – С. 148-153ю